

АЛЕКСАНДРА А. МАРКОВИЋ*
НАТАША М. ЈОВАНОВИЋ АЈЗЕНХАМЕР**
Филозофски факултет
Београд

УДК 316.34(4/9):316.66

Прегледни рад
Примљен: 12.08.2018
Одобен: 12.09.2018
Страна: 533-544

КЛАСИЧНО НАСЛЕЂЕ САВРЕМЕНОГ ФЕНОМЕНА: ВЕБЕРОВО СХВАТАЊЕ ДРУШТВЕНЕ СТРАТИФИКАЦИЈЕ И ПРЕКАРИЈАТ***

Сажетак: Рад представља теоријску генезу формулисања концепта прекаријата првенствено кроз призму наслеђа Макса Вебера. Како је прекаријат нов феномен у друштвеним наукама који домаћој научној и стручној јавности није довољно познат, основни мотив ауторки је да представе најважније теоријске и емпиријске постулате социолошког проучавања прекаријата. Као почетну тачку анализе новог концепта узето је Веберово синтетичко схватање класа и на тај начин добијена је холистичка перспектива о теоријском синкретизму који лежи у темељима схватања прекаријата. Ова анализа представља критички приказ, како на савремену литературу, тако и на грађу која се односи на историју идеја и на тај начин добијен је оригинални екскурс о прекаријату који не почиње (као што је то случај са већином других анализа) у овом веку, већ теоријске корене и подстицаје проналази у радовима немачког социолошког класика.

Кључне речи: друштвена стратификација, глобализација, историја социолошких теорија, класе, Макс Вебер, прекаријат, прекарност

Када говоримо о савременим друштвеним слојевитостима, није неисправно рећи да су (између осталог) процеси глобализације довели до својеврсне фрагментације у погледу националних класних структура. Седамдесете године двадесетог века биле су почетак дубоких и дуготрајних промена у друштвеним структурама националних држава. Дерегулација, приватизација и повлачење државе из многих подручја социјалне заштите постали су синоними неолиберализма. Уз наведено, развој технологије подстакао је реструктурисање капиталистичке економије у правцу убрзане глобализације производње, трговине и

* Е-маил, телефон

** Пројекат одобрен...

*** Текст је резултат рада на пројекту Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери (број 179035), који реализује Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

финансија, децентрализације и умрежавања предузећа, као и у правцу флексибилизације производње (Castells, 2000). Државе које су примениле неолибералне мере суочиле су се са повећавањем неједнакости, дуалним тржиштем рада, растом моћи и богатства више класе, падом надница и животног стандарда, приватизацијом, финансијском нестабилношћу, растом незапослености и смањењем свих облика социјалне заштите (Piketi, 2015). Док се Андре Горц (André Gorz) поздрављао са пролетеријатом и најављивао крај ове друштвене групе још 80-тих година прошлог века (Gorz, 1982), дотле се савремени друштвени теоретичари слажу да ова групација ипак није нестала, али дебатују о томе да ли је савремени (неолиберални) капитализам уз њу створио још једну, паралелну друштвену групацију, или је у потпуности трансформисао у нову групу названу прекаријатом.¹

Извесно је да је научни фонд социологије обogaћен новим појмом који српска социологија још увек није уврстила у свој фонд знања, ако не недвосмислено, оно барем на нивоу преношења домаћој академској заједници „тренутног стања“ у светској дебати поводом новог неологизма. Наиме, страни друштвени теоретичари последњу деценију дебатују о оправданости увођења прекаријата као новог појма којим се описује савремена стратификација друштва. Док једни тврде да је реч о појму који потпуно непотребно и насилно покушава бити уметнут на место пролетеријата, дотле други заступају становиште да су савремена друштва, а самим тим и њихова стратификациона струкутура, другачија него пре стотину и више година, те да боље разумевање појава око нас захтева и нова аналитичка оруђа.

Ми смо, међутим, одлучили да се начас вратимо корак уназад и да неке конститутивне елементе прекаријата потражимо у историји социолошких идеја. С обзиром на то да прекаријат баштини и марксистичко и веберолошко наслеђе, ми смо у овом раду одлучили да подвучемо оне елементе Веберове (Max Weber) теорије о друштвеној слојевитости који савремени истраживачи данас користе када проучавају прекаријат и за које сматрамо да заиста могу бити плодно тло за теоријско, али и емпиријско изучавање новог глобалног феномена.

Двострука су оптерећања постојала приликом писања овог рада: најпре, увођење новог појма у научни фонд знања и представљање пута који он пролази је исцрпан посао који захтева много више од једног писаног рада, а друго (што произлази из првог) морали смо се фокусирати на један елемент који смо желели да расветлимо и прикажемо у оквиру овог *novum*-а. Одлучили смо се да прикажемо најчешће коришћене дефиниције прекаријата као посебне класне групације и то тако што ћемо кроз њих и у њима трагати за Веберовим наслеђем. У том погледу, најпре ћемо укратко представити Веберова размишљања о друштвеној стратификацији, а потом ћемо размотрити и понуђене дефиниције прекаријата.

¹ *Precarius* представља нешто несигурно, опасно, односи се на оног ко зависи од милости другог. Савремени неологизам представља игру речи и комбинацију два појма – *precarius* и *пролетеријат*. Употреба појма није иста у свим државама, али заједнички именоватељ јесте несталност и несигурност.

Трагајући за класичним коренима прекаријата: Веберов поглед на друштвену стратификацију

Готово по правилу, студије о Веберовом схватању социјалне стратификације почињу компарацијом са марксистичком дефиницијом класа и класне борбе (Најнс, 2011: 105). Иако је поређење два немачка класика незаобилазна станица на путу ка заокруживању Веберовог виђења друштвене стратификације, ми ћемо нашу анализу иницирати нешто другачијом епистемолошком стратегијом: почећемо са подсећањем на хиперсложеност читаве Веберове теорије друштва. Без разумевања интенције Макса Вебера да заокружи холистичку социолошку перспективу која ће обухватити инхерентно веома сложен предмет проучавања те науке (друштво), не можемо разумети ни како је настало његово схватање класа, нити који је укупан значај класне и сталешке анализе различитих друштава у синхроној и дијахроној перспективи.

Проприлично широко и амбициозно замишљен истраживачки пројекат у који се Вебер упустио, нарочито након писања и објављивања *Протестантске етике и духа капитализма* 1905. године (Veber, 2011) која је била својеврсни *импетус* за даља холистичка проучавања синтезе између различитих друштвених сфера и светоназора, није наравно остао без димензије која се односила на стратификацијску хијерархизацију конкретних друштава у различитим историјским етапама. Но, као што смо рекли, његова анализа класа и других друштвених групација *a priori* је обележена мултикаузалним, и поприлично сложеним односима класа са другим сегментима друштва: религијским, политичким, спацијалним, и надамсе, етичким. Уз помоћ елаборације појмова *духа* и *етике*, Вебер је успео да заокружи социолошку анализу нововековне окциденталне историје капитализма и да један привредни систем повеже са ирационалним катализатором (религијским *етхосом*). *Ерго*, сматрамо да прича о Веберовом схватању слојне димензије друштва не треба да почне поређењем са Марксовом (Karl Marx) дефиницијом класа² (иако је и то наравно важан сегмент проучавања овог дела Веберовог социолошког програма), већ треба да започне са подсећањем на сложеност Веберове социологије *en générale* из које даље логично произлази и веома комплексна стратификациона схема.

Интересантно је да је Веберова теорија о класама и сталезима таворила на маргинама светске социологије све до педесетих година прошлог века када је објављена хрестоматија *Класе, статус и моћ* (Bendix, Lipset, 1953). Уредници хрестоматије, Бендикс (Reinhard Bendix) и Липсет (Seymour Martin Lipset), скренули су пажњу на то да су други аспекти Веберове социологије доминирали у друштвеним наукама (то се односи, пре свега, на његову социорелигио-

² Једна од познатијих Марксових дефиниција класе је она коју даје у *Осамнаестом бримеру Луја Бонапарте* а коју подразумева да је класа синтетичка, релациона, антагонистичка и конфликтна категорија. “Уколико милиони породица живе под истим економским условима егзистенције који њихов начин живота, њихове интересе и њихово образовање *одвајају* од начина живота, интереса и образовања других класа и њима их *непријатељски супротстављају*, утолико они чине класу” (Marks, 1949: 113)

лошку теорију, као и на теорију развоја модерног капитализма и на кохабитацију капиталистичког духа са *етхос*-ом калвинистичког аскетског протестантизма) а да је класна димензија недовољно расветљен део Веберове интелектуалне и теоријске заоставштине. Када је напослетку објављен скуп Веберових текстова који се тичу друштвене стратификације почела је инфлација научних студија које можемо назвати *неовеберијанским приступом анализи класа* (Scott, 1994; Holton, 1989).

Класе, као и друге стратификационе групације, за Вебера имају идеалнотипски карактер. Другим речима, класна или сталешка анализа једног друштва производ је социолошке имагинације и појмовно-аналитичке реорганизације онога што социолог уочава у реалној емпиријској равни и што је (историјска) искуствена грађа. Веберову социологију у целини карактерише изразито номиналистички приступ па та методолошка позиција важи и за његову класну теорију. Он разликује неколико основних друштвених, односно структуралних група, чији основ груписања може бити тржишни (класе), социјални (сталези), или пак институционални положај (странке) (Veber, 1976b: 31). Дакле, три основна конститутивна елемента, односно извора друштвене слојевитости, према Вебером мишљењу, су: положај на тржишту, друштвени углед и друштвена моћ. У складу са том аналитичком тријадом разликујемо класе, сталезе и партије, међутим, оне су само на идеалнотипском нивоу међусобно одвојене; у емпиријској реалности те групације понекад заједно делају, но ипак је у највећем броју случајева њихово друштвено делање поприлично дифузно (Ђурић, 1964: 143; Sauters, 1990: 20).

Тако Вебер разликује две основне класе – поседничку и пословну, са тиме што се он не зауставља на овој основној дихотомији, већ класну анализу допуњава различитим нивоима па тако имамо класу позитивно привилегованих (поседници земље и фабрика, велики предузетници, банкарски, велики трговци итд.), средњу класу (средњи и мали поседници, трговци, занатлије, чиновници, али и слободна занимања попут лекара, адвоката, уметника итд.) и негативно привилеговане класе у које спадају радници различитих профила, дужници, сиромашни сељаци и оно што Вебер назива слојем “декласираних” (Veber, 1976a: 242-243). За разлику од Марксовог виђења, за Вебера основна противуречност модерног капитализма није између рада и капитала³, него између продуктивних и непродуктивних начина стицања (Најнс, 2011: 106-107).

Најважнији раскид који је Вебер направио са Марксом тиче се историјске детерминације развоја класне свести. Ако занемаримо разлику између првобитног Марксовог становишта по коме је комунистички *есхатон* нужност историјског развоја и развијања индустрије, и касније теоријске платформе која подразумева да се развој класне свести мора индуковати уз помоћ делања Комунистичке партије, те ако издвојимо оно што је константа у Марксовом стваралаштву а то је идеја о неопходности, али и нужности развоја класне све-

³ “Али наша епоха, епоха буржоазије, одликује се тиме што је упростила класне супротности. Цело се друштво све више и више цепа на два велика непријатељска тора, на две велике класе које стоје непосредно једна наспрам друге – буржоазију и пролетаријат” (Marks, Engels, 1945: 32)

сти, видећемо да се Вебер управо у том сегменту највише разишао са својим претходником. Вебер поприлично децидирано истиче да колективно класно делање уопште не мора да буде карактеристика друштвене реалности, напротив, она то најчешће и није. “Свака класа може да буде носилац неког од безбројних могућих облика ‘класног делања’, али она то не мора бити; у сваком случају она сама није заједница” (Veber, 1976b: 34). Ова тврдња је у складу са његовом почетном хипотезом која подразумева да су класе теоријски конструкт и социолошко оруђе у анализама друштва, међутим, Вебер нипошто не занемарује делатни потенцијал класне групације, већ само упозорава на то да не постоји јединствени образац класног делања и да артикулација заједничког класног интереса релативно редак феномен у друштвеној историји.

Поједини елементи Веберове класне теорије (њена сложеност и инсистирање на томе да не мора да постоји хармонизовано класно делање) савременој социологији заиста могу бити утилитарни. “Осим тога, Веберово поимање друштва (Gesellschaft) као слободног уговорног удружења појединаца, такође је ближе модерном сензибилитету индивидуализма и слободе. Ако погледамо мало боље, видећемо да је понашање људи на тржишту повезано са калкулативношћу, рационалношћу, личним животним шансама, али и личним избором. А управо су то главне одлике модерности. Осим тога, тржиште је супротно органским заједницама, као и традиционалистичким, идеолошким или верским вредностима, и својим деловањем ствара друштва, а разбија заједнице” (Антонић, 2008: 150). Нас у наставку рада занима како се поједини постулати Веберове теорије о социјалној стратификацији могу искористити у дефинисању савременог феномена – прекаријата.

Класна реалност глобалног света: прекаријација савременог рада

Када се нови појам нађе у фонду научног знања, неминовне су дебате о значењу појма као и о његовим сродним појмовима. На овом месту довољно је напоменути да је могуће разликовати прекаријат (као друштвену групацију) од прекарности (*стање* које је непредвидиво, неизвесно и несигурно, те које онемогућава материјално и психичко благостање појединца и групе). Циљ нам је да у дефинисању прекаријата пронађемо везу између социолошког класика и новог појма, па ће у овом делу пажња ће бити фокусирана на прекаријат као (нову) друштвену групу.

Друштвени теоретичари прекаријат виде као групу људи која се налази у специфичном положају, пре свега *на тржишту рада*, а појединци доспевају у овај положај управо захваљујући кумулираним последицама процеса глобализације и неолиберализма као хегемоне идеологије која овај процес правда. Како Мирослав Ружица примећује, „иза самог концепта крије се стварност у којој милиони људи у свету раде на повременим, привременим, незахтевним и лоше плаћеним пословима, са неизвесним уговорима или samozапослени (...) Уз то, радницима су веома ограничени изгледи за професионално напредовање, односно за препознатљиви професионални идентитет или посао који желе и који

је у складу са нивоом образовања. Изостаје и социјална мобилност или се претаче у трку ка дну друштвене лествице. Њихови приходи су непредвидљиви, а углавном су и без различитих бенефиција које су за претходне генерације биле норма: плаћени годишњи одмори, плаћено боловање, бесплатно или субвенционисано стручно усавршавање, новчани трансфери када остану без посла или за преквалификације“ (Ružica, 2015: 21).

Према Гају Стендингу (Guy Standing), појмовном оцу прекаријата, прекаријат одређују три димензије. Прва је *положај на тржишту рада*,⁴ који је карактеристичан пре свега по томе што појединци имају нестабилан и несигуран посао, са флексибилним радним временом и радним уговорима, радећи као повремено и привремено запослени, са више послодаваца или на више радних места или, пак, као (привидно)⁵ samozапослени или као радници на даљину итд. Друга димензија коју овај британски економиста наводи јесу карактеристични *односи (ре)дистрибуције*, којима се урушавају тековине некадашње државе социјалног старања. Наиме, прекаријат, сем своје наднице, нема здравствено, социјално или пензионо осигурање, чиме се прикрива раст неједнакости (званична статистика ово не бележи те се види искривљена слика о паду незапослености). Последња димензија која прекаријат чини дистинктивном друштвеном групацијом јесу *односи од стране/према држави*. Реч је о томе да прекаријат као нехомогену групацију чине три велике групе појединаца: тзв. пали пролетеријат (некадашњи припадници радничке класе, који су „склизнули“ на друштвеној лествици), тзв. креативни прекаријат (млади образовани незапослени и преквалификовани) и тзв. неприпадајући грађани (*denizens*; мигранти, националне мањине, особе са инвалидитетом, бивши осуђеници). Држава према „неприпадајућим и молећим“ грађанима има посебан однос – они су грађани другог реда, који не уживају нека од основних грађанских права: једнакост пред законом, право на задовољење културних, социјалних (социјална заштита, пензије, здравствена нега), економских (право да наплате свој рад), политичких потреба (право гласа и учешће у политичком животу заједнице) (Standing, 2011).

Стендинг се у *лајт мотиву* његове најпопуларније књиге – да је прекаријат нова опасна класа тј. класа у настајању која још увек није постала класа за себе (Standing, 2011: 7) – користи марксистичком терминологијом, док се истовремено при одређењу прекаријата као класе у настајању ослања на вебер-ијанску традицију. Наиме, првенствено дефинисање прекаријата кроз призму положаја на тржишту рада директно је везано за Веберово одређење друштвене слојевитости јер, као што смо рекли, према Веберовом мишљењу, основни извор класног положаја је положај на тржишту. За разлику од Марксовог схватања према коме је епицентар дефинисања класног положаја место у производ-

⁴ Стендинг употребљава синтагму „односи у производњи“, но чини се да је примереније говорити о положају на тржишту рада.

⁵ Рад од куће за послодавце и фирме са којима су склопљени привремени, краткорочни уговори, чиме се стиче привид да ови појединци имају могућност сопственог избора и да сами бирају посао, а не посао њих. Стога се у литератури говори и о привидно samozапосленима (*bogus selfemployment*).

њи (односно поседовање или непоседовање средстава за производњу), Вебер сматра да социјалну судбину појединца детерминиште положај на тржишту рада (Ђурић, 1964: 142).⁶ Вебер није игнорисао ни фактор својине и сматрао је да се одређење положаја појединаца може обезбедити уколико се узму обзир два најзначајнија индикатора: власништво над тржишно значајном имовином и вештине, односно знања која су тржишно конкурентна (Veber, 1976a: 241). Сам Стендинг подсећа на то да се социолози приликом промишљања о друштвеној стратификацији најчешће позивају на Вебера, те да се се класни положај односи на положај на тржишту рада као и на власништво над имовином и квалификације (Standing, 2011: 8). Ипак, за Стендинга, Веберова подела (коју су неовеберијанци даље развијали) није у потпуности примењива на прекаријат и баш зато је реч о једној специфичној, историјски новој друштвеној групацији. Наиме, прекаријат има само *класне карактеристике*. Он није сличан ни пролетеријату ни salariјату⁷ – од пролетеријата се разликује јер нема макар неформални друштвени уговор који им нуди компензацију за субординацију и лојалност (а који су радници у држави социјалног старања имали), а од salariјата га разликује то да нема ни минималне односе са капиталом и државом. Прекаријат се „састоји од људи који имају минимални однос поверења према капиталу или држави, чиме се разликује од salariјата. (...) Без погодбе поверења или сигурности у размену за подређеност, прекаријат је дистинктиван у класним терминима. Такође има особиту статусну позицију по томе што се не може уредно пресликати ни у занимања с високим, ни у она са средњим статусом. Може се рећи да прекаријат има ‚окрњен статус‘. (...) његова структура, друштвеног дохотка“ се не може уредно пресликати ни у старе представе о класи, нити занимања“ (Standing, 2011: 8, према Starčević, 2014: 49). Важно је још приметити да висина наднице/плате не одређује (пресудно) припадност прекаријату, већ је то изостанак друштвене/државне подршке када је потребна, непостојање осигурања и државних повластица, али и идентитета заснованог на послу који појединац обавља (Standing, 2011: 12). Сам Стендинг у својој књизи теоријски разликује следеће класе у савременом британском друштву: владајућа елита, salariјат, *proficians* (хибридна група која спаја професионалце и техничаре), мануални радници старог пролетеријата, прекаријат и лумпенпролетеријат (Standing, 2011: 7-8; Standing, 2014: 12-15).

Стендингов појам прекаријата имао је одјека и у емпиријским истраживањима. Велико истраживање друштвених класа у Великој Британији (*BBC's Great British Class Survey*) спроведено је 2011. године. Мајк Севиц (Mike Savage) је са својим сарадницима покушао да прошири Голторпову (веберијанску) класну схему (*Goldthorpe class schema*) Бурдијеовим (Pierre Bourdieu) концептима капитала. Оваквим приступом, дошли су до седам класних категорија:

⁶ “За појам класе је увек заједничко то да је врста изгледа на тржишту онај фактор који представља заједнички услов за судбину појединаца. ‘Класни положај’ је у овом смислу, најзад, ‘положај на тржишту’” (Veber, 1976b: 32).

⁷ Који има стабилно пуно заспослење, осигуране пензије, плаћене годишње одморе, ради у великим корпорацијама, владиним агенцијама и администрацији, а припадници salariјата се надају да ће се попети на друштвеној лествици и постати део елите (Standing, 2011: 8).

елита, етаблирана средња класа, техничка средња класа, нови добростојећи радници, традиционална радничка класа, класа услужних радника у настајању и прекаријат. Прекаријат бележи низак економски капитал али и најниже ско-рове по свим осталим критеријима. Аутори закључују да је дошло време за промене и да је погрешно покушавати да класе повежемо са „блоковима занимања”, већ да је сазрела једна нова мулти-димензионална перспектива, у којој се „припадност класи на основу занимања“ простире сада (и то неравномерно) међу различитим класама (Savage et al, 2013).

Поменуто истраживање потакло је академску дебату, која је отворила бројна питања, а једно од најважнијих тицало се тога да ли је предложена класна схема уопште класна схема, или је (веберијански речено) она та која успоставља (не класне већ) статусне схеме савремене Велике Британије (Payne, 2013; Bradley, 2014). Алекс Фоти (Alex Foti) подвлачи да је поменуто истраживање користило појам прекаријата на искривљени начин. Наиме, прекаријат у овом истраживању укључује само незапослене и запослене сиромашне (*working poor*). За овог аутора, прекаријат нису само незапослени и запослени сиромашни, већ и радници у услужном сектору, као и слабо плаћени у трговини, индустрији и државним секторима, али не искључиво и најсиромашнији припадници друштва – прекаријат врло често има знајан социјални и културни капитал, захваљујући друштвеним мрежама и свом образовању. Управо у (неретко) високим образовним квалификацијама крије се разлика у односу на традиционалну радничку класу. Сам Вебер подсећа на то да су класне разлике повезане са сталешким, али да су углед и класни положај, као и стил живота и класни положај, неретко у раскораку. Он напомиње да може постојати значајна диспропорција између стила живота и реалног економског дохотка и имовинског статуса. Вебер је такође међу првима уочио тенденцију нижих класа да опонашају стил живота средње класе (Veber, 1976b: 36-39). Посматрамо ли техничку страну радне снаге која чини прекаријат, то су претежно високообразовани млади који раде у области културе, информација, знања и услужних делатности,⁸ но посматрамо ли социјалну компоненту радне снаге која твори прекаријат, то су доминатно млади, жене, имигранти⁹ који живе и раде у мултикултуралним и вишеродним (*multi-gendered*), углавном урбаним срединама (Foti, 2017: 19-21).

Исти аутор успоставља основну класну схему савременог капитализма коју чине: елите, саларијат, прекаријат и поткласа.¹⁰ Битно је приметити да припадност некој од наведених класних групација Фоти одређује путем *количине моћи* коју њени припадници поседују. Тако припадници прекаријата и поткласе поседују низак ниво политичке и економске моћи док могу поседова-

⁸ Оно што се назива креативним прекаријатом, а Франко Берарди (Franco Berardi) *cognitari* или *cognitariat* (Berardi, 2005).

⁹ Интересантно је приметити да Фоти на овом месту избеглице не убрја у пролетеријат, они су део поткласе, док за Стендинга избеглице представљају важан саставни елемент тзв. неприпадајућих грађана.

¹⁰ Фоти иначе наглашава да некадашњи лумпенпролетеријат не сачива прекаријат, он наводи као примере становнике фавела који за њега нису део прекаријата.

ти висок ниво културне моћи, а припадници елите и salariјата поседују висок ниво политичке моћи док им се остала два облика моћи разликују: елита поседује велику економску и културну моћ, док salariјат поседује средњи ниво економске и низак ниво културне моћи (Исто: 21). Примећујемо да док Вебер једну врсту моћи везује за једно структурално груписање (класа – економска моћ, сталеж – социјална моћ, странка – политичка моћ (Антонић, 2009: 482)), дотле Фоти прави класну стратификацију на основу количине свих појавних облика моћи.

Коначно, аутори који пишу о прекаријату неизоставно пишу и о његовој будућности, односно о делатном потенцијалу. Стендинг тврди да ће се процес прекарнизације наставити а да ће последица бити готово потпуна приватизација државе, што отвара простор за (само)организовање и отпор. Прекарни радници су, за сада, не-политички субјекти и обезличена, хетерогена маса, која ипак може да потенцијално постане део социјалне побуне, услед статусне фрустрације, немогућности професионалне мобилности, дуготрајности прекарног стања, страха за сопствену будућност (Standing, 2011). За ауторе који верују у прекаријат као будућу (глобалну) класу, он је тренутно аморфна маса која *има потенцијал* да постане класа. Уз то, прекаријат се од пролетеријата разликује и у погледу свог трагања за друштвеном солидарности: основ друштвене солидарности не почива доминантно на програмима политичких партија и државних (владиных) планова, већ на другачијим елементима просторности, пре свега на граду и *on-line* простору (Raб, Raб, 2015).

И док Стендинг чека да прекаријат постане класа за себе, корисно је још једном се вратити на Вебера, који је чини се утилитарнији у објашњавању појма прекаријата као класе и његовог делања. За „Вебера класе нису самосвесне и делатне групације (заједнице), а сталежи јесу. (...) Исти класни положај, наиме, може дати сасвим различито делање. У оквиру класа «могу настати удружења класно заинтересованих (...) Али, то су само мањи делови класа, то није цела класа која једнодушно мисли и дела. Радничка класна борба није деловање целе социолошке класе, већ само делова радништва“ (Антонић, 2009: 483). Вебер није искључио могућност организовања мањих интересних група у оквиру једне класе које ће се залагати за побољшање свог положаја, или за заштиту сопствених колективних интереса, али је одбацио идеју о томе да читава класа може делати јединствено и синхронизовано (Најнс, 2011: 106). Управо је овај сегмент Веберове теорије апликабилан на објашњење (изостанка) делатног потенцијала прекаријата.

Да ли ће се предвиђања испунити показаће будућност, а Вебер упозорава да колективно (класно) делање не мора увек имати једнозначну конотацију и истоветни циљ; шта ће бити смисао одређеног делања зависи од много фактора, пре свега од етаблираног вредносног и етичког система који уопште не мора обухватати побољшање класног положаја. Ипак, можда ће за прекаријат важити оно што је Вебер говорио о пролетеријату: захваљујући специфичном класом положају који подразумева бројчану надомоћ у друштвеној стратификацији, присутност на једном месту (заједнички рад у фабрикама), непријатељство према капиталистима итд, радници неретко делају као класа, међутим,

Вебер опет прави и семантичку и теоријску ограду и подсећа на то да чак ни пролетери не делају колективно у својству целокупне класе, већ то чине само делови радништва који су организовани у синдикате или партије (Veber, 1976a: 244). Укратко, уколико класу карактерише атомизација и партикуларност интереса, снажнији утицај ће имати неки други вредносни императиви попут политичких или религијских, док ће класни остати на маргинама аксиолошких трајекторија.

Закључак

Прекаријат као социолошки *novum* баштини и Веберове и Марксове идеје. Аутори који се залажу за увођење новог појма у научни фонд знања као равноправног са осталима, приликом дефинисања прекаријата од Вебера позајмљују пре свега основне смернице за дефинисање класног положаја (као положаја на тржишту рада), док Маркса користе више у формулисању делатног потенцијала (тек када се класна свест развије). Прекаријат је (према неким друштвеним теоретичарима) савремени феномен и свакако да се његово дефинисање не може приписати ниједном од социолошких класика; исто тако овај теоријски и емпиријски новитет тешко је сврстати у било коју од јасно дистинктираних социолошких традиција – било да је реч о веберијанској или о марксистичкој. Но, упркос томе, као што смо видели, одређење прекаријата има поједине теоријске елементе који баштине и класично наслеђе. Пре свега, Веберово инсистирање на дефинисању класе као положају на тржишту рада кључно је за разумевање положаја прекаријата као нове класе која није пука аморфна маргинална друштвена групација. Такође, Веберово инсистирање на симболичком може бити веома корисна смерница за разумевање специфичног не само економског, већ и културног положаја прекаријата. На крају треба подвући и још један важан закључак немачког социолошког класика који је утилитаран за проучавање прекаријата: његово подсећање на то да класа не мора нужно развити класну свест и делати кохерентно и усклађено у складу са класним потребама чини нам се веома битним за разумевање фрагментисаности и неповезаности припадника прекаријата. Видели смо да савремени аутори немају јединствено теоријско становиште када је реч о прекаријату – плурализам дефиниција свакако отежава и детектовање класичних корена, па ипак, ми сматрамо да су ова три елемента који смо издвојили, најважније наслеђе Макса Вебера које можемо баштинити приликом разумевања и проучавања прекаријата.

Да закључимо, прекаријат можда (ни)је „класа у настајању“ – можда је а можда и није сила која ће ујединити раднике око савремених друштвених услова у 21. веку, но готово да је извесно да ни стари (раднички индустријски) пролетаријат неће то моћи (барем не самостално). Идентификовањем нових емпиријских трендова и развијањем сензибилности за њих, друштвени теоретичари могу барем осветлити пут ка неким новим одговорима. Није на одмет осврнути се и ка класичном наслеђу јер нам оно може понудити смернице за

нова истраживања. Инсистирањем на кумулативности научног сазнања развија се идентитет научне дисциплине, али се добија и на континуитету у (теоријском и искуственом) проучавању различитих друштвених феномена попут социјалне стратификације.

Литература:

1. Antić, Slobodan. 2008. Rasprava o klasi u savremenoj sociologiji. *Sociološki pregled*, Vol. XLII. No. 2: 147-169.
2. Antić, Slobodan. 2009. Statusna analiza: dopuna ili alternativa klasne analize. *Sociološki pregled*, Vol. XLIII. No. 4: 481-502.
3. Bendix, Reinhard; Lipset, Seymour Martin. 1953. *Class, Status and Power: A Reader in Social Stratification*. Glencoe, Ill: The Free Press.
4. Berardi, Franco. 2005. What does Cognitariat Mean? Work, Desire and Depression. *Cultural Studies Review*, Vol. 11 No. 2: 57-63.
5. Bradley, Harriet. 2014. Class Descriptors or Class Relations? Thoughts Towards a Critique of Savage et al. *Sociology*, Vol. 48(3): 429 - 436.
6. Castells, Manuel. 2000. *Uspom umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
7. Đurić, Mihailo. 1964. *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Matica hrvatska.
8. Foti, Alex. 2017. *General theory of the precariat*. Amsterdam: Institute of Network Cultures.
9. Frase, Peter. 2013. The Precariat: A Class or a Condition? *New Labor Forum*, 22(2): 11-14.
10. Gorc, Andre. 1982. *Zbogom proleterijatu*. Beograd: Radnička štampa.
11. Hajns, Folker. 2011. *Uvod u Maksa Vebera*. Beograd: Biblioteka XX vek.
12. Holton, Robert. 1989. Has class analysis a future? Max Weber and the challenge of liberalism to Gemeinschaftlich accounts of class, u: Holton, R. J; Turner, B. S. (ur.). *Max Weber on Economy and Sociology*, London: Routledge and Kegan Paul.
13. Marks, Karl. 1949. *Osamnaesti brimer Luja Bonaparte*. Beograd: Kultura.
14. Marks, Karl; Engles, Fridrih. 1945. *Komunistički manifest*. Beograd: Biblioteka marksizma-lenjinizma.
15. Piketi, Toma. 2015. *Kapital u XXI veku*. Novi Sad: Akademska knjiga.
16. Payne, Geoff. 2013. Models of Contemporary Social Class: the Great British Class Survey, *Methodological Innovations Online*, Vol. 8. No. 1: 3-17.
17. Raǒ K, Raǒ Ł. 2015. Precariat and precarious work as negative factors affecting sustainable development. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, Vol. 81, pp. 167-174. Available at: <http://www.woiz.polsl.pl/znwoiz/z81/13.pdf>, приступљено 1.09.2018.
18. Ruǒica, Miroslav. 2015. Prekarizacija i prekarijat u Evropi. Mihailović, Srećko (ur.) *Od novinara do nadničara. Prekarizacija rada i života*. Beograd: Fondacija za otvoreno društvo, Centar za razvoj sindikalizma.
19. Souders, Peter. 1990. *Social Class and Stratification*. London and New York: Routledge.
20. Savage et al. 2013. A New Model of Social Class: Findings from the bbc's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47(2), pp. 219-250.
21. Scott, John. 1994. Class analysis: Back to the future?. *Sociology*, Vol. 28. No. 4: 933-942.
22. Standing, Guy. 2011. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.

23. Standing, Guy. 2014. *A Precariat Charter: From Denizens to Citizens*. London: Bloomsbury Academic.
24. Starčević, Morana. 2014. Prekarni rad i nemogućnost prekarne klase. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*. Vol.13, No. 19, str. 37-57.
25. Veber, Maks. 1976a. *Privreda i društvo, knj. 1*. Beograd: Prosveta.
26. Veber, Maks. 1976b. *Privreda i društvo, knj. 2*. Beograd: Prosveta.
27. Veber, Maks. 2011. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

CLASSICAL HERITAGE OF CONTEMPORARY PHENOMENON: WEBER'S CONCEPTION OF SOCIAL STRATIFICATION AND PRECARITY

Summary: In this paper we briefly presented the genesis of formulating the concept of precariat with an emphasis on those elements of Max Weber's theory that served as the theoretical basis for a more comprehensive definition of a new phenomenon. Since the overarchy is a new phenomenon in social sciences that is not sufficiently known to the domestic scientific and professional public, the main motive of the author was to present the most important theoretical and empirical postulates and the findings of the sociological study of precariat. Weber's synthetic understanding of classes was taken as the starting point for the analysis of the new concept, and in this way a holistic perspective on theoretical syncretism, which lies in the foundations of the understanding of the prescriptives, was obtained. This paper was a critical presentation of both contemporary literature and material relating to the history of the idea, and in this way received an original excursion about the non-beginning precariat (as is the case with most other analyzes) in this century, but theoretical roots and incentives are found in the works of the German sociological classics.

Key words: classes, globalization, history of sociological theories, Max Weber, precariat, precarity, social stratification